

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-177-189>

УДК 316.728[057.87:373.5]:[713:355.01]

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1248-1588>

Валентина Кириченко,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8916-4575>

Ольга Єжова,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

АКТУАЛЬНИЙ СТАН СФОРМОВАНOSTІ ЖИТТЄТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Анотація. Життя сучасних українських старшокласників протікає в умовах крайньої нестабільності безпекових і соціально-психологічних факторів. Від системи освіти України це вимагає розроблення ефективного інструментарію формування життєстійкості, життєздатності та життєтворчості особистості як необхідної умови збереження здоров'я і життя.

Мета статті полягає у визначенні актуального стану розвитку життєтворчих здібностей учнів старших класів закладів загальної середньої освіти для врахування їхніх особливостей у подальшому розробленні виховної програми закладу з формування життєвої успішності старшокласників. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити рівні сформованості життєтворчих здібностей учнів старших класів експериментальних закладів освіти; здійснити факторний і кластерний аналізи та за їхніми результатами упорядкувати порівняльні характеристики виокремлених груп респондентів; сформулювати висновки дослідження й рекомендації щодо розвитку життєтворчих здібностей старшокласників в умовах змішаної форми організації освітнього процесу. Діагностичну базу склали теоретичні й емпіричні методи наукового дослідження.

У статті наводяться результати вивчення актуального стану життєтворчих здібностей учнів старших класів, здійснених науковцями лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України в межах наукового дослідження «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності».

У ролі емпіричного методу для з'ясування актуального стану життєтворчих здібностей учнів старших класів обрано опитувальник «Життєтворчі здібності», розроблений А. Большаковою. За підсумками факторного та кластерного аналізу отриманих наукових результатів виявлено 3 групи рівнів життєтворчих здібностей учнів старших класів (з недостатнім, середнім і високим рівнем розвитку). Для більшості старшокласників (42 % від загальної кількості досліджуваних) характерний середній рівень розвитку життєтворчих здібностей, для 30 % – високий і 28 % – недостатній.

Обґрунтовуються пропозиції щодо врахування відмінностей рівнів життєтворчих здібностей у розробленні виховної програми закладу освіти. Серед виховних технологій пропонується надавати перевагу таким, що інструменталізують життєве проєктування (методи SWOT-, SNW-, PDCA-аналізу; технології портфоліо, рефлексивно-експліцитний метод, креолізовані тексти та цифрові інструменти їхнього втілення).

Ключові слова: життєстійкість, життєздатність, життєтворчість, цінності виховання, рефлексивно-експліцитний метод.

© Валентина Кириченко, Ольга Єжова, 2024

Вступ. На тлі численних кризових, воєнних і безпекових проблем сучасного світу актуалізувалася потреба суспільства в інтенсифікації розвитку когнітивного, емоційного й соціального інтелекту кожної дитини, пробудження її життєтворчих здібностей і ресурсів.

Досвід розвинутих країн світу засвідчує, що здатність генерувати нестандартні ідеї, використовувати набуті знання й уміння в мінливих ситуаціях, контролювати власний емоційний стан у нестабільних соціальних умовах допомагає людині зберегти ментальне здоров'я, швидше віднайти своє місце в суспільстві й продуктивно самореалізуватися.

Ускладнення цих завдань роками повномасштабної російської війни проти нашого народу лише загострює для сучасних українських старшокласників потреби самоусвідомлення, самовизначення, розроблення стратегії самозбереження й успішного життєздійснення попри кризові обставини зростання.

Для системи освіти України актуальність осмислення теоретичних засад і кращих практик формування життєвої успішності випускників закладів загальної середньої освіти пояснюється необхідністю розроблення ефективного інструментарію діагностики й модерації цих процесів, оскільки саме життєва активність та успішність громадян матиме велике значення для сучасної України, яка після своєї перемоги надолужуватиме втрати фізичного й ментального здоров'я населення, відновлюватиме численні руйнування та розбудовуватиме державу європейського зразка тощо.

Мета і завдання. Мета статті полягає у визначенні актуального стану розвитку життєтворчих здібностей учнів старших класів закладів загальної середньої освіти для врахування їхніх особливостей у подальшому розробленні виховної програми закладу з формування життєвої успішності старшокласників.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити рівні сформованості життєтворчих здібностей учнів старших класів експериментальних закладів освіти; здійснити факторний і кластерний аналізи та за їхніми результатами упорядкувати порівняльні характеристики виокремлених груп респондентів; сформулювати висновки дослідження й рекомендації щодо розвитку життєтворчих здібностей старшокласників в умовах змішаної форми організації освітнього процесу.

Методи дослідження. Діагностичну базу склали теоретичні й емпіричні методи наукового дослідження. Так, серед теоретичних застосовувались аналіз, узагальнення, порівняння й інтерпретація наукових результатів дослідження лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, що проведено в межах НД «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності» (державний реєстраційний № 0123U100697). У ролі емпіричного методу для з'ясування стану сформованості

життєтворчих здібностей учнів старших класів використовувався опитувальник А. Большакової [9]. Він містить 57 запитань, згрупованих за 7-ма шкалами («осмисленість життя», «цілеспрямованість», «життєстійкість», «креативність», «толерантність до невизначеності», «прагнення до особистісного зростання», «рефлексивність») та передбачає оцінювання кожної з виокремлених здібностей особистості за п'ятибальною шкалою.

Кількісний аналіз та якісна інтерпретація результатів дослідження здійснювалася за допомогою пакета STATISTICA 6.0. Застосовувалися методи описової статистики, факторний і кластерний аналізи. Рівень відмінностей $p \leq 0,05$, прийнятий за вірогідний, оцінювався за статистичними критеріями.

У дослідженні брали участь 296 учнів 9-11-х класів експериментальних закладів загальної середньої освіти із шести регіонів України і міста Києва (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика груп респондентів експериментального дослідження

Критерій поділу групи респондентів	Кількість респондентів у групі
ЗАГАЛОМ	296
За статтю:	
хлопці	121
дівчата	175
За навчанням у класі:	
9-ті класи	107
10-ті класи	113
11-ті класи	76

Результати дослідження. Проведено факторний аналіз для групування життєтворчих здібностей, що важливі для життєвої успішності особистості. За його результатами виокремлено 2 групи факторів: фактор 1, або «особистісна самореалізація», до якого увійшли осмисленість життя, життєстійкість, цілеспрямованість, креативність і толерантність до невизначеності, та фактор 2, або «когнітивні здібності», який умістив рефлексивні здібності та прагнення до особистісного зростання (табл. 2). Фактор «особистісна самореалізація» описує 46 % дисперсії, а фактор «когнітивні здібності» – 21 %.

Результати факторного аналізу засвідчили важливість для життєвої успішності старшокласників як групи здібностей особистісної самореалізації, так і групи когнітивних здібностей. При цьому здібності особистісної реалізації виглядають більш важливими (загальний відсоток дисперсії удвічі вищий за фактор когнітивних здібностей). З-поміж них найбільш вагомими виявилися цілеспрямованість (факторне навантаження 0,85), осмисленість і креативність (факторне навантаження по 0,83). Серед когнітивних здібностей

важливішою виглядає рефлексивність (факторне навантаження 0,90) проти прагнення до особистісного зростання (факторне навантаження 0,70).

Таблиця 2

Результати факторного аналізу життєтворчих здібностей учнів старших класів

Назва життєтворчої здібності	Фактор 1 Особистісна самореалізація	Фактор 2 Когнітивні здібності
Осмиленість життя	0,83	0,09
Життєстійкість	0,74	0,07
Цілеспрямованість	0,85	0,12
Толерантність до невизначеності	0,64	0,33
Прагнення до особистісного зростання	0,40	0,70
Креативність	0,83	0,26
Рефлексивні здібності	0,00	0,90
Prp.Totl – загальний відсоток дисперсії	0,46	0,21

За результатами кластерного аналізу всі досліджувані були розподілені на 3 групи, що різнилися рівнем розвитку життєтворчих здібностей (рис.1).

Перша група – це учні з найменшим рівнем розвитку життєтворчих здібностей порівняно з іншими респондентами (кластер №1, n=82), друга – із середнім рівнем (кластер №2, n=125) та третя – з високим рівнем (кластер №3, n=89). Кожна із цих груп вірогідно відрізняється між собою за рівнем сформованості усіх життєтворчих здібностей, що досліджуються. Особливо різняться учні першої та третьої груп (табл.3, рис.1).

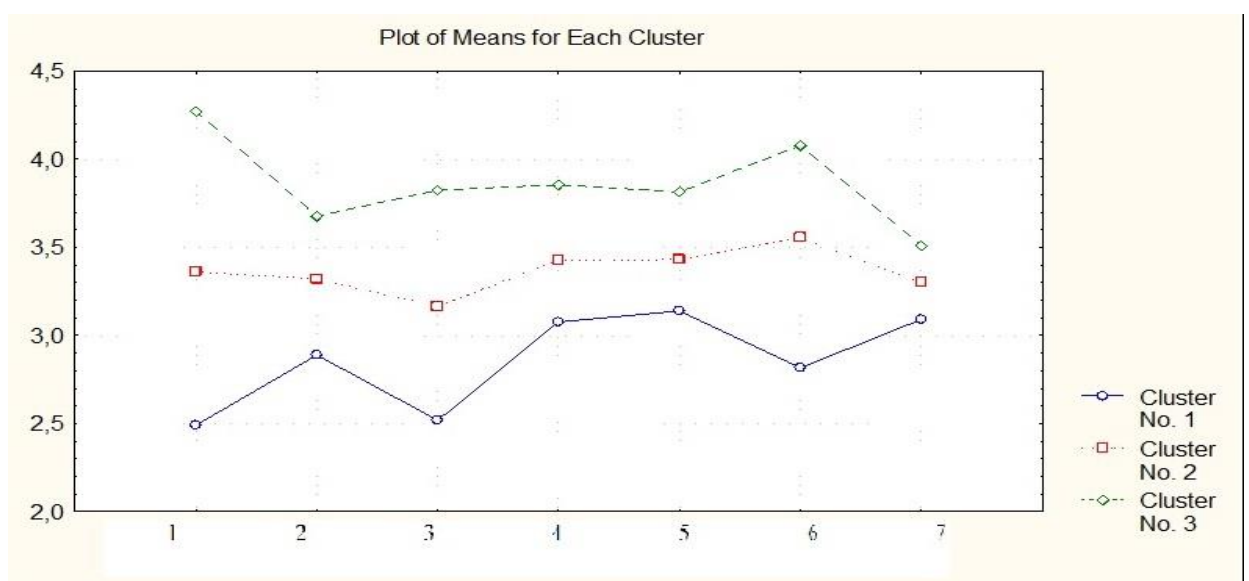

Рис. 1. Порівняльна характеристика груп досліджуваних, де:

Cluster No.1 – група 1, Cluster No.2 – група 2, Cluster No.3 – група 3;

1 – шкала «осмисленість життя», 2 – шкала «життєстійкість», 3 – шкала «цілеспрямованість», 4 – шкала «толерантність до невизначеності», 5 – шкала «прагнення до особистісного зростання», 6 – шкала «креативність», 7 – шкала «рефлексивні здібності».

Найбільші відмінності між групами спостерігаються за ключовими для життєвої успішності здібностями: «осмисленість життя», «цілеспрямованість» і «креативність». Найменша різниця між групами спостерігається за шкалою «рефлексивні здібності».

Таблиця 3

Порівняльна характеристика учнів старших класів за рівнем сформованості життєтворчих здібностей, у балах

Назва життєтворчої здібності	Група 1 X±σ	Група 2 X±σ	Група 3 X±σ
шкала «осмисленість життя»	2,49±0,54	3,36±0,52	4,27±0,45
шкала «життєстійкість»	2,89±0,45	3,32±0,41	3,68±0,39
шкала «цілеспрямованість»	2,52±0,50	3,17±0,38	3,83±0,42
шкала «толерантність до невизначеності»	3,08±0,46	3,43±0,47	3,86±0,44
шкала «прагнення до особистісного зростання»	3,14±0,46	3,43±0,43	3,82±0,34
шкала «креативність»	2,82±0,42	3,56±0,34	4,08±0,33
шкала «рефлексивні здібності»	3,09±0,49	3,30±0,49	3,51±0,49

За аналізом рівнів сформованості життєтворчих здібностей за кожною з груп виявлено, що в респондентів першої групи найкраще сформовані життєтворчі здібності «толерантність до невизначеності» (або пластичність), «рефлексивні здібності», «прагнення до особистісного зростання, а у третьої – «осмисленість життя» та «креативність». Слід зазначити, що в респондентів третьої групи, порівняно з іншими життєтворчими здібностями, найгірше сформовані «рефлексивні здібності» та «життєстійкість», а в респондентів першої групи такими виявились «осмисленість життя» та «цілеспрямованість».

Узагальнення відповідей респондентів виявило, що дещо вищий рівень сформованості життєтворчих здібностей простежується за шкалою «креативність» (середнє значення (X) дорівнює 3,51 бали), що засвідчує про наміри старшокласників щодо пошуків нестандартних рішень зі складних життєвих ситуацій. Попри відносно низький рівень сформованості «життєстійкості» (X=3,31 бали) та «рефлексивності» (X=3,31 бали), певного оптимізму додає виражене прагнення старшокласників розвивати свою особистість (X=3,47 балів). Найнижчі

показники проглядаються за шкалою «цілеспрямованість» ($X=3,18$ балів), що безпосередньо вказує на проблеми з уміннями життєвого планування, а також опосередковано засвідчує певну розгубленість у зв'язку з невизначеністю загальної соціально-політичної і власне безпекової ситуації в країні.

Кластерний аналіз у розрізі трьох груп респондентів та порівняння відмінностей між ними свідчить про нагальність застосування особистісно-орієнтованого й системного підходів у формуванні життєвої успішності старшокласників залежно від їхньої причетності до однієї із цих груп. Так, з учнями, що увійшли до першої групи, необхідно посилено працювати над розвитком провідних життєтворчих здібностей за допомогою рефлексивно-експліцитного методу виховання (І. Бех). А в роботі з учнями третьої групи поряд із рефлексивністю більшу увагу важливо приділяти розвитку життєстійкості з акцентом на ресурсо орієнтовану модель стресодолаання «BASIC Ph» М. Лахада (Ізраїль).

Серед виховних впливів перевагу слід надати таким, що пріоритезують креативність і технологічність життєвого проектування (життєве планування за методами SWOT (сили-слабкості-можливості-загрози), SNW (сильні-нейтральні-слабкі якості), PDCA (плануй-роби-перевір-дій); упорядкування «Портфоліо здібностей» (життєтворчі або універсальні та спеціальні) чи «Портфоліо успішної особистості»; визначення основних цінностей і пріоритетів, складання списку бажань, упорядкування алгоритму визначення цільових орієнтирів, розроблення плану досягнення цілей та балансування різних сфер життя; проєктивні методики «Лист самому собі з майбутнього», «Я через 10 років», «Мій портрет в проміннях сонця», методики рефреймінгу тощо).

Обговорення. Українська система освіти попри надскладні обставини навчання і виховання здобувачів освіти, з одного боку, прагне зберегти ставлення до людини як до найвищої цінності буття, з іншого – розбудовувати освітній процес в умовах воєнного стану на засадах компетентнісного підходу, що ґрунтується на цінностях. «Саме цінності є фундаментом освіти й умовою формування людини та суспільства, які у своїй як професійній, так і повсякденній діяльності зважають морально-етичний та публічний інтереси», відіграють роль життєвих опор активності зростаючої особистості [22, с.8-9].

На думку академіка І. Беґа, вітчизняна система освіти наперекір цим складним випробуванням «прагне створювати кращі проєкти, що забезпечують повноцінний розвиток зростаючої особистості. У цьому плані кардинальних змін як на рівні теорії, так і на рівні широкої практики зазнає виховний процес». У центрі зусиль таких перетворень «перебуває проблема плекання особистості зі стійкими духовними цінностями» [7, с. 5].

Ізраїльський професор Ю. Харарі також наголошує на важливості моральних опор у житті людини в кризовому суспільстві: «У глобалізованому світі, який «безпрецедентно

тисне на нашу індивідуальну поведінку і мораль, простягається далеко за межі виднокраю людини, повністю вислизає з-під її контролю, найпершим завданням постає віднайдення твердого морального підґрунтя» для життєздійснення [21, с. 71].

Американський учений у галузі соціальної екології П. Друкер зазначає, що для досягнення життєвого успіху особистості передусім слід пізнати себе крізь призму своїх прагнень. Це означає усвідомлювати свої сильні сторони і можливі переваги здібностей. Він підкреслює важливість ціннісно-сміслової основи особистості, зазначаючи «коли людина втілює свої цінності в тій діяльності, яка дозволяє їй застосовувати свої унікальні здібності в контексті, що підтримує ці цінності, створюється потужна і емоційно стимулююча сила, що дозволяє робити досягнення, бути значущим, щасливим і створювати свою спадщину» [3, с. 186].

Фінський педагог і експерт освіти А. Покка визнає, що для того, щоб створювати будь-що нове, людині найбільше потрібна віра у власні здібності. Це означає, що треба мати достатньо сил, умінь і терпіння, уміти визначати цілі та знаходити джерела ресурсів, щоб продовжувати дотримуватися обраного напрямку шляху [18, с. 17].

Автори пілотного дослідження «Індекс майбутнього» (Індекс добробуту дітей), розробленого Київською Школою Економіки за підтримки Дитячого фонду ООН (UNICEF) в Україні, наголошують, що лише «активні та освічені діти, які володіють необхідними в сучасному світі навичками, мають потенціал не тільки прожити насичене життя, але і здійснити позитивні зміни всередині країни та у світі». Важливо визнати, що «ключову роль відіграє всебічний розвиток та виховання покоління, здатного спрямовувати наш світ до більш перспективного майбутнього» [14, с. 3]. Тож педагоги і науковці мають налагодити діалогову взаємодію зі старшокласниками у форматі змішаного освітнього процесу, розробити технологічно-інструментальне забезпечення вироблення їхньої життєстійкості та збереження життєздатності у вирії війни, розвитку життєтворчості й віри у свою спроможність розбудувати повоєнну Україну для власного щасливого життя.

Завдання формування життєстійкості, життєздатності та життєтворчості в сучасних українських старшокласників кратно загострюються надскладними обставинами їхнього зростання. Науковиці Т. Титаренко і Т. Ларіна зауважують, що «життєстійкість особистості – це вміння ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам. Це здатність людини зберігати баланс між пристосуванням до нових обставин та прагненням жити гармонійно, повноцінно. Намагаючись здобути стабільність та захищеність в екстремальних життєвих умовах людина, спираючись на внутрішні та зовнішні ресурси, відшукує індивідуальний шлях ефективною життєздатності» [20, с. 4].

Вищою сходинкою цієї триади є життєтворчість. На думку групи вітчизняних науковців (Л. Сохань, І. Єрмаков, Д. Пузіков), вона є процесом самовдосконалення особистості, набуття нею якостей, необхідних для творчої побудови свого життя, – інтелектуальних, емоційно-вольових, морально-психологічних; способом креативного розв'язання життєвих завдань. Найзначущішим результатом життєтворчості є оволодіння мистецтвом жити, що визначається як особливе вміння й висока майстерність у побудові особистістю свого життя, що базується на його глибокому знанні, розвиненій самосвідомості й володінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально особистісного життєвого проєкту [10]. Таким чином, формула життєтворчості, хоча й досить схематично, виражається словами: «бачити та розуміти, усвідомлювати, прогнозувати, здійснювати власне життя» [13, 17].

Такі погляди акцентовані в роботах багатьох дослідників і стратегіях розвитку авторських шкіл України. Спираючись на окреслену концептосферу життєтворчості та власні дослідження, науковиця А. Большакова виокремила сім видів життєтворчих здібностей («осмисленість життя», «життєстійкість», «цілеспрямованість», «пластичність або толерантність до невизначеності», «прагнення до особистісного зростання», «креативність», «рефлексивність») та розробила методику їхнього вивчення «Опитувальник життєтворчих здібностей» з відповідною кількістю шкал [15, с. 104-108].

Спираючись на таке бачення, вважаємо життєтворчі здібності універсальним підґрунтям спеціальних здібностей особистості, своєрідними ціннісно-смысловими орієнтирами її життєдіяльності, оскільки вони обумовлюють ефективність самореалізації людини. Їхнє дослідження допоможе в прогнозуванні особистісної реалізації можливостей учня та спрямуванні виховної діяльності закладу освіти.

Психологиня О. Щербакова, досліджуючи академічно здібних учнів основної школи, висновує: «За результатами багатьох досліджень, проведених у межах концепції життєтворчості, неодноразово доведено, що життєтворчі здібності є важливим фактором, що забезпечує досягнення життєвого успіху, ефективної самореалізації та самоздійснення, благополучного вибудовування життєвого шляху». В її дослідженні підтверджується теза про те, що висока успішність навчання не є достатньою детермінантою досягнення життєвого успіху та гармонійної соціалізації людини. Отже, програми психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості мають передбачати «не тільки розвиток її спеціальних здібностей, але й особистісних якостей, які є предикторами повноцінного функціонування в усіх сферах життя» [25, с. 95].

У роботах А. Большакової показано, що найвищий рівень сформованості серед життєтворчих здібностей як дорослих, так і учнів старших класів має креативність, яка

«відображає здатність людини зробити своє життя привабливим та цікавим, вміння знайти щось захоплююче у будь-якій справі, прагнення до створення нового у всьому, чим вона займається» [10, с. 105]. Недостатньо сформованими в дорослих є рефлексивні здібності та життєстійкість, а в учнів – цілеспрямованість, що «може свідчити про деякі ускладнення із цілепокладанням у зв'язку із невизначеністю загальної соціально-політичної ситуації в країні» [15, с. 14]. Ці дані суголосні нашим дослідженням, що виявили групу учнів з досить низькими значеннями за шкалою «цілеспрямованість». Слід зазначити, що ця ж група учнів має низькі значення і за шкалою «осмисленість життя».

За шкалою «життєстійкість» виокремлені нами групи внутрішньо значно відрізняються. Так, серед представників першої групи ця здібність має достатньо високий рівень її сформованості порівняно з іншими здібностями, натомість у представників третьої, навпаки, досить низький. Ураховуючи, що життєстійкість є важливою здібністю для життєвої успішності, про що зазначають дослідники Е. Skinner та Е. Saxton, то її розвитку в сучасних умовах треба приділяти пріоритетну увагу [5]. Це важливо, оскільки, як з'ясовано в дослідженні А. Abolghasemi та S. Varaniyab, підвищення життєстійкості особистості приводить до кращого розвитку всіх ресурсів для повноцінного життя [1].

Уважаємо, що виокремлення трьох груп учнів за рівнем сформованості життєтворчих здібностей дозволить застосувати особистісно-орієнтований підхід та досягти більшої ефективності й системності виховних впливів [8]. Так, з учнями, що увійшли до першої групи, необхідно працювати над уточненням смислових життєвих орієнтирів, сприяти розвиткові наполегливості й формуванню навичок досягнення мети. Провідними методами виховання можна вважати рефлексивно-експліцитний метод (метод емоційного занурення) та такі, що спираються на прагнення до особистісного зростання (проблемне завдання, змагання, кластерний або асоціативний, метод особистісної репрезентації, проєктів тощо).

У роботі з учнями третьої групи основну увагу треба приділити розвитку життєстійкості й рефлексивних здібностей. Серед виховних методів перевагу можна надати таким, що спираються на креативні здібності й мають значення для їхньої життєвої успішності й самореалізації (вираз довіри, моральних дилем, позитивної перспективи, підтримки, рефреймінгу тощо).

Висновки. Розвиток життєтворчих здібностей виглядає важливим аспектом виховання сучасних старшокласників як ресурсного джерела їхньої життєвої успішності, оскільки це сприяє впевненості особистості у своїй здатності керувати власним життям, спроможності вирішувати життєві труднощі й досягати визначених цілей життєдіяльності.

За рівнем розвитку життєтворчих здібностей учнів старших класів закладів загальної середньої освіти виявлено 3 групи (з недостатнім, середнім і високим рівнем розвитку). Для

більшості старшокласників (42 % від загальної кількості досліджуваних) характерний середній рівень розвитку життєтворчих здібностей, для 30 % – високий і 28 % – недостатній.

Залежно від рівня розвитку життєтворчих здібностей провідними методами виховання можна вважати наративний метод і рефлексивно-експліцитний метод (метод емоційного занурення) та такі, що спираються на прагнення до особистісного зростання й креативність (рефреймінгу, позитивної перспективи, проєктів, полілогової взаємодії); використання креолізованих текстів (буктрейлерів, мотиваторів, постерів, логотипів, хмар тегів (хмар слів), пантбуків), гейміфікація тощо.

Ураховуючи, що високий рівень життєтворчих здібностей є основою вироблення позитивного світобачення, у роботі з учнями, що мають високий рівень їхнього розвитку, можна практикувати розроблення соціально значущих задумів і проєктів, залучення до планування й реалізації шкільних громадських бюджетів та до участі в конкурсах громадських проєктах у місцевих громадах.

Зважаючи на змішану форму організації освітнього процесу, серед виховних технологій перевагу слід надавати таким, що інструменталізують життєве проєктування на кшталт планування за методами SWOT, SNW, PDCA; упровадженню кейс-технології, технології портфоліо та цифровим інструментам їхнього втілення.

Список використаних джерел

1. Abolghasemi A., Varaniyab S.T. Resilience and perceived stress: predictors of life satisfaction in the students of success and failure. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2010. Vol. 5. P.748-752. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.178>.
2. Commodari E., La Rosa V. L., Sagone E., Indiana M. L. Interpersonal Adaptation, Self-Efficacy, and Metacognitive Skills in Italian Adolescents with Specific Learning Disorders: A Cross-Sectional Study. *European journal of investigation in health, psychology and education*. 2022. Vol. 12(8). P.1034–1049. <https://doi.org/10.3390/ejihpe12080074>
3. Drucker P. Five Most Important Questions: Enduring Wisdom for Today's Leaders. 2015. 144 p.
4. Osman A., Ydhag C. C., Månsson N. Recipe for educational success: A study of successful school performance of students from low social cultural background. *International Studies in Sociology of Education*. 2020. Vol. 30(4). P.422–439. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1764379>
5. Skinner E. A. Saxton E. A. The development of academic coping in children and youth: A comprehensive review and critique. *Developmental Review*, 2019. Vol. 53. P.100870. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2019.100870>
6. Stock R., Lynam S., Cachia M. Academic success: the role of mental toughness in predicting and creating success. *Higher Education Pedagogies*. 2018. Vol. 3(1). P.429–433. <https://doi.org/10.1080/23752696.2018.1507623>
7. Бех І. Д. Особистість у сьайві духовності : монографія. Київ-Чернівці : «Букрек», 2021. 224 с.
8. Бех І. Д. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1(1072). С. 32-37.
9. Большакова А. М. Опитувальник життєтворчих здібностей: керівництво із використання психодіагностичної методики. Харків : ХДАК, 2021. 9 с.
10. Большакова А. М. Розвиток життєтворчих здібностей як фактор подолання суб'єктивної вичерпаності особистісного потенціалу. *Теорія і практика сучасної психології. Педагогічна та вікова психологія*. 2018. №2. С.103-108.
11. Єрмаков І.Г. Життєтворча місія гімназії. *Гімназія на зламі століть : практико-зорієнт. посібник*. Київ : АПН України, 1999. С. 38–50.

12. Єрмаков І. Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. *Україна – країни Сходу: від діалогу педагогічних систем до діалогу культур та цивілізацій*: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конференції, 18–19 травня 2001. Київ, 2002. Вип. 4. С. 11–20.
13. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Життєвий проект особистості: від теорії до практики. Київ : Освіта України, 2007. 212 с.
14. Індекс майбутнього. Індекс добробуту дітей 2023 р. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/UA_report.pdf (дата звернення: 10.06. 2024).
15. Кириченко В. І. Життєтворчі здібності особистості як ресурс формування життєвої успішності *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія.* № 2. С.10–15. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-2-01-02>
16. Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Вороніна Г. Л. Організаційно-педагогічні умови формування життєвої успішності учнів старших класів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Т. 209. С.191–198. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-191-198>
17. Мистецтво життя особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова. Київ, 1997.
18. Покка Арі. Вищий клас. Шкільне управління по-фінські. Харків : Ранок, 2017. 170 с.
19. Сохань Л. В. Складові життєтворчості. *Психологія і педагогіка життєтворчості.* 1996. С.156–203.
20. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ : Марич. 2009. 104 с.
21. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. Київ : Форс Україна. 2019. 416 с.
22. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 15.09. 2024).
23. Шинкарук В. І., Сохань Л. В., Шульга Н. А. Життя як творчість. Київ : Наукова думка, 1985. 302 с.
24. Щербакова О. О. Психологічний супровід розвитку особистості академічно здібних учнів основної школи. *Теорія і практика сучасної психології.* 2019. № 4. Т.2. С.105–109.
25. Щербакова О. О. Здатність до життєтворчості академічно здібних учнів основної школи. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2019. Вип. 5. С. 86–97. <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-5-13>

References

1. Abolghasemi, A., & Varaniyab, S.T. (2010). Resilience and perceived stress: predictors of life satisfaction in the students of success and failure. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 5, 748–752.
2. Commodari, E., La Rosa, V. L., Sagone, E., & Indiana, M. L. (2022). Interpersonal Adaptation, Self-Efficacy, and Metacognitive Skills in Italian Adolescents with Specific Learning Disorders: A Cross-Sectional Study. *European journal of investigation in health, psychology and education*, 12(8), 1034–1049. <https://doi.org/10.3390/ejihpe12080074>
3. Drucker, P. (2015). *Five Most Important Questions: Enduring Wisdom for Today's Leaders.*
4. Osman, A., Ydhaq, C. C., & Månsson, N. (2020). Recipe for educational success: a study of successful school performance of students from low social cultural background. *International Studies in Sociology of Education*, 30(4), 422–439. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1764379>
5. Skinner, E. A., & Saxton, E. A. (2019). The development of academic coping in children and youth: A comprehensive review and critique. *Developmental Review*, 53, Article 100870. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2019.100870>
6. Stock, R., Lynam, S., & Cachia, M. (2018). Academic success: the role of mental toughness in predicting and creating success. *Higher Education Pedagogies*, 3(1), 429–433. <https://doi.org/10.1080/23752696.2018.1507623>
7. Bekh, I.D. (2021). *Osobystist u siaivi dukhovnosti* [Personality in the light of spirituality]. Kyiv-Chernivtsi: Bukrek.
8. Bekh, I. D. (2021). Suchasna osvita na shliakhu doskonalosti [Modern education on the path to excellence]. *Ridna shkola*, 1(1072), 32–37.
9. Bolshakova, A. M. (2021). *Opytuvalnyk zhyttietvorchykh zdibnostei: kerivnytstvo iz vykorystannia psykhodiahnostychnoi metodyky* [The Life-Creating Abilities Inventory: A Guide to the Use of Psychodiagnostic Techniques]. KhDAK.

10. Bolshakova, A. M. (2018). Rozvytok zhyttietvorchykh zdbnosteï yak faktor podolannia subiektyvnoi vycherpanosti osobystisnoho potentsialu [Development of life-creative abilities as a factor in overcoming the subjective exhaustion of personal potential]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii. Pedahohichna ta vikova psykholohiia*, 2, 103-108.
11. Yermakov, I. H. (1999). Zhyttietvorcha misiia himnazii [The life-creating mission of the gymnasium]. *Himnaziia na zlami stolit* (pp. 38–50). APN Ukrainy.
12. Yermakov, I. H. (2002). Pedahohika zhyttietvorchosti: oriientyry dlia 21 stolittia [Pedagogy of life-creation: Guidelines for the twenty-first century]. *Ukraina – krainy Skhodu: vid dialohu pedahohichnykh system do dialohu kultur ta tsyvilizatsii: Conference Proceedings*. Vol. 4 (May 18–19, 2001) (pp. 11-20). Kyiv.
13. Yermakov, I.H., & Puzikov, D. O. (2007). *Zhyttievyyi proekt osobystosti: vid teorii do praktyky* [The life project of a personality: From theory to practice]. Osvita Ukrainy.
14. *Indeks maibutnoho. Indeks dobrobutu ditei 2023 roku* [The Future Index. Child Well-Being Index 2023]. (2023). Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/UA_report.pdf
15. Kyrychenko, V. I. (2023). Zhyttietvorchi zdbnosti osobystosti yak resurs formuvannia zhyttievoi uspishnosti [Life-creating abilities of a personality as a resource for the formation of life success]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pedahohika ta psykholohiia*, 2, 10–15. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-2-01-02>.
16. Kyrychenko, V. I., Yezhova, O. O., Necherda, V. B., & Voronina, H. L. (2023). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia zhyttievoi uspishnosti uchniv starshykh klasiv [Organisational and pedagogical conditions for the formation of life success of senior pupils]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, 209, 191-198. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-191-198>
17. Sokhan, L. V., & Yermakova, I. H. (Eds.). (1997). *Mystetstvo zhyttia osobystosti* [The art of personality life]. Kyiv.
18. Pokka, Ari. (2017). *Vyshchyï klas. Shkilne upravlinnia po-finski* [The upper class. School management in Finnish]. Kharkiv.
19. Sokhan, L. V. (1996). Skladovi zhyttietvorchosti [Components of life-creation]. *Psykholohiia i pedahohika zhyttietvorchosti* (pp. 156–203).
20. Tytarenko, T. M., & Larina, T. O. (2009). *Zhyttiestikist osobystosti: sotsialna neobkhdnist ta bezpeka* [Personal resilience: Social necessity and security]. Kyiv.
21. Kharari, Yu. N. (2019). *21 urok dlia 21 stolittia* [21 lessons for the 21st century]. Kyiv.
22. *Tsinnisni oriientyry suchasnoi ukrainskoi shkoly* [Values of the modern Ukrainian school]. (2024). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
23. Shynkaruk, V.Y., Sokhan, L.V., & Shulha, N.A. (1985). *Zhyzn kak tvorchestvo* [Life as creativity]. Kyiv: Naukova dumka.
24. Shcherbakova, O. O. (2019). Psykholohichni suprovid rozvytku osobystosti akademichno zdbnykh uchniv osnovnoi shkoly [Psychological support of personality development of academically capable primary school students]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 4(2), 105-109.
25. Shcherbakova, O. O. (2019). Zdatnist do zhyttietvorchosti akademichno zdbnykh uchniv osnovnoi shkoly [Life-creating ability of academically capable primary school students]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii psykholohichni nauky*, 5, 86-97. <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-5-13>.

Valentyna Kyrychenko

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Olha Yezhova

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

CURRENT STATE OF FORMATION OF LIFE-CREATIVE ABILITIES OF SENIOR PUPILS

Abstract. *The lives of modern Ukrainian high school students are characterised by extreme instability of security and socio-psychological factors. This requires the Ukrainian education system to develop effective tools for building resilience, vitality and life creativity as a prerequisite for preserving their*

health and life. Hence, the awakening and development of their life-creative abilities become the value and semantic guidelines of the educational component of the educational process during the war.

The purpose of the article is to determine the current state of development of life-creating abilities of senior pupils of institutions of general secondary education to take into account their characteristics in the further development of the educational program of the institution for the formation of life success of senior pupils. Achieving the set goal involves the following tasks: to determine the level of formation of life-creating abilities of senior pupils of experimental educational institutions; to carry out factor and cluster analyzes and, according to their results, organize the comparative characteristics of selected groups of respondents; to formulate research conclusions and recommendations regarding the development of life-creating abilities of senior pupils in the conditions of a mixed form of organization of the educational process. The diagnostic base was made up of theoretical and empirical research methods.

The article presents the results of the study of the current state of life-creative abilities of senior pupils, carried out by scientists of the Laboratory of Physical Development and Healthy Lifestyle of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine within the framework of the research "Formation of Life Success of Senior Pupils in the Post-War Reality". The questionnaire "Life-Creating Abilities" developed by A. Bolshakova was chosen as an empirical method to determine the current state of the life-creating abilities of senior pupils. Based on the factor and cluster analysis of the obtained scientific results, 3 groups of life-creative abilities of senior pupils (with insufficient, medium, and high levels of development) have been identified. Most senior pupils (42% of the total respondents) have an average level of development of life-creating abilities, 30% have a high level, and 28% have an insufficient level.

The proposals for taking into account differences in the levels of life-creative abilities in the development of the educational program of an educational institution are substantiated. Among the educational technologies, it is proposed to give preference to those that instrumentalize life design (SWOT, SNW, PDCA analysis methods, portfolio technologies, reflective-explicit method, creolized texts, and digital tools for their implementation).

Keywords: sustainability, viability, life-creativity, values of education, reflective-explicit method.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024.
Стаття прийнята до публікації 26.08.2024.